

27. Barcelona-Catalunya. Un múltiple atzucac geopolític

Margarita Castañer i Javier Martín-Uceda

En el marc del debat actual sobre les eleccions als Estats Units i els seus resultats en funció de diversos components, com l'edat, la procedència o el perfil professional, el sociòleg Richard Sennet, en una entrevista a *La Vanguardia* del 30 de novembre passat, afirma que "La polarització ara és geogràfica, de la ciutat contra la no-ciutat, de la ciutat contra la nació", i exposa com la configuració territorial, en especial la que fa referència a les ciutats en relació a la resta, ha suposat la confrontació de models socials i, per tant, polítics i econòmics que generen, en molts casos, visions diferents a l'hora d'establir un projecte comú com a país.

Una constatació de visions diferenciades de les quals també en tenim bon exemple a Catalunya. L'encaix entre Barcelona i Catalunya no ha estat una qüestió tancada, ni ho és encara. Són diversos els elements que exemplifiquen aquests desajustaments, entre d'altres, la distribució població, la concentració de l'activitat econòmica, les infraestructures i, també, qüestions com els resultats electorals. Tots aquests fets, reflecteixen una realitat que no és nova: de quina manera s'afronten aspectes clau com el futur del país, de la societat i del què som com a comunitat. Pensar en l'organització del territori vol dir pensar en un model polític, una aposta per articular, molt més que físicament, l'espai, les ciutats i el medi rural.

És difícil avui definir els límits de fins on arriba la ciutat o on comença l'espai rural. Una reflexió que ens permet afirmar que pensar l'espai urbà o el rural vol dir pensar en processos i dinàmiques que van més enllà del que tradicionalment teníem entès per a cadascun d'ells, i que la vida urbana i

rural s'han entrelaçat d'una manera molt més profunda del que era possible imaginar fa decennis. Igualment, en l'actualitat, les relacions i la mobilitat són tan intenses entre els diferents espais que configuren Catalunya, com a bona part del planeta, que es fa difícil discernir entre alguns dels usos i funcions dels medis urbans i rurals. La difusió pel territori de les xarxes de comunicació, i també d'altres aspectes com el treball, l'oci o les segones residències (mapa 56) fan que les relacions entre el que semblaven dos pols oposats siguin una realitat més profunda del que molts entenen.

Ciutat, nació, país o cultura, són conceptes que volen dir moltes coses, que tenen significats complexos i profundes implicacions que formen part d'un llarg debat que, ja a inicis del segle XX, era una qüestió discutida. Oriol NeHo, en el seu blog *La Catalunya-Ciutat i la Nació-Xarxa*, de 20 de gener de 2013, aporta algunes dels aspectes clau d'aquest debat. Per un costat, cita Gabriel Alomar, i la seva visió sobre el paper motriu de la ciutat en la construcció d'una nació moderna i oberta. La idea de la Catalunya-ciutat, noucentista en origen, propugna una articulació integral de Catalunya, sense qüestionar la centralitat i la capitalitat barcelonina. Una visió modernitzadora que reconeix el motor de la ciutat en el progrés del país que confronta amb d'altres coetanis com Gazieli, que alertava del risc que la ciutat -la macrocefàlia barcelonina- podia suposar en la construcció nacional catalana. Una visió, aquest última, que alerta també del problema que podia significar l'obrerisme, tant per les revoltes com també pel sentit del seu vot en l'estabilitat del país.

I és que, efectivament, la diversitat del teixit social de Barcelona ha contrastat, històricament, amb la resta del país. Durant el procés d'industrialització dels segles XIX i XX, la ciutat de Barcelona i la seva incipient àrea metropolitana foren espais de recepció d'una potent onada immigratòria, de futurs treballadors i treballadores de la consolidada indústria barcelonina. Pel contrari, la resta del territori, amb l'excepció de les ciutats mitjanes, continuà com un espai amb un caràcter agrari i rural. Dues realitats socials i econòmiques, però també polítiques. La concentració de població a Barcelona i la seva àrea metropolitana respecte a la resta de Catalunya és avui encara una realitat. Els creixements en aquest espai urbà, accelerat per diferents onades migratòries al llarg dels darrers decennis, han comportat una visió de la societat i del país que, com veurem, sovint ha estat diferent a la resta de Catalunya.

La política territorial ha intentat donar resposta a aquesta realitat espacial, trencant el model existent durant decennis, de concentració d'infraestructures a l'entorn de Barcelona, amb polítiques i projectes per tal de dotar la resta de Catalunya dels equipaments necessaris. Accions per poder integrar el conjunt del país a unes dinàmiques globals canviant. Però, com ja s'ha esmentat abans, gestionar aquest territori amb importants desequilibris, ha significat també maneres diferents d'entendre aquesta dualitat. Així, la mateixa distribució dels escons al Parlament, buscant equilibrar la població i la representació política, reflecteix aquesta dualitat de visions i de projectes. En aquest capítol s'han escollit quatre escenaris que posen de relleu aquesta realitat davant un atzucac històric:

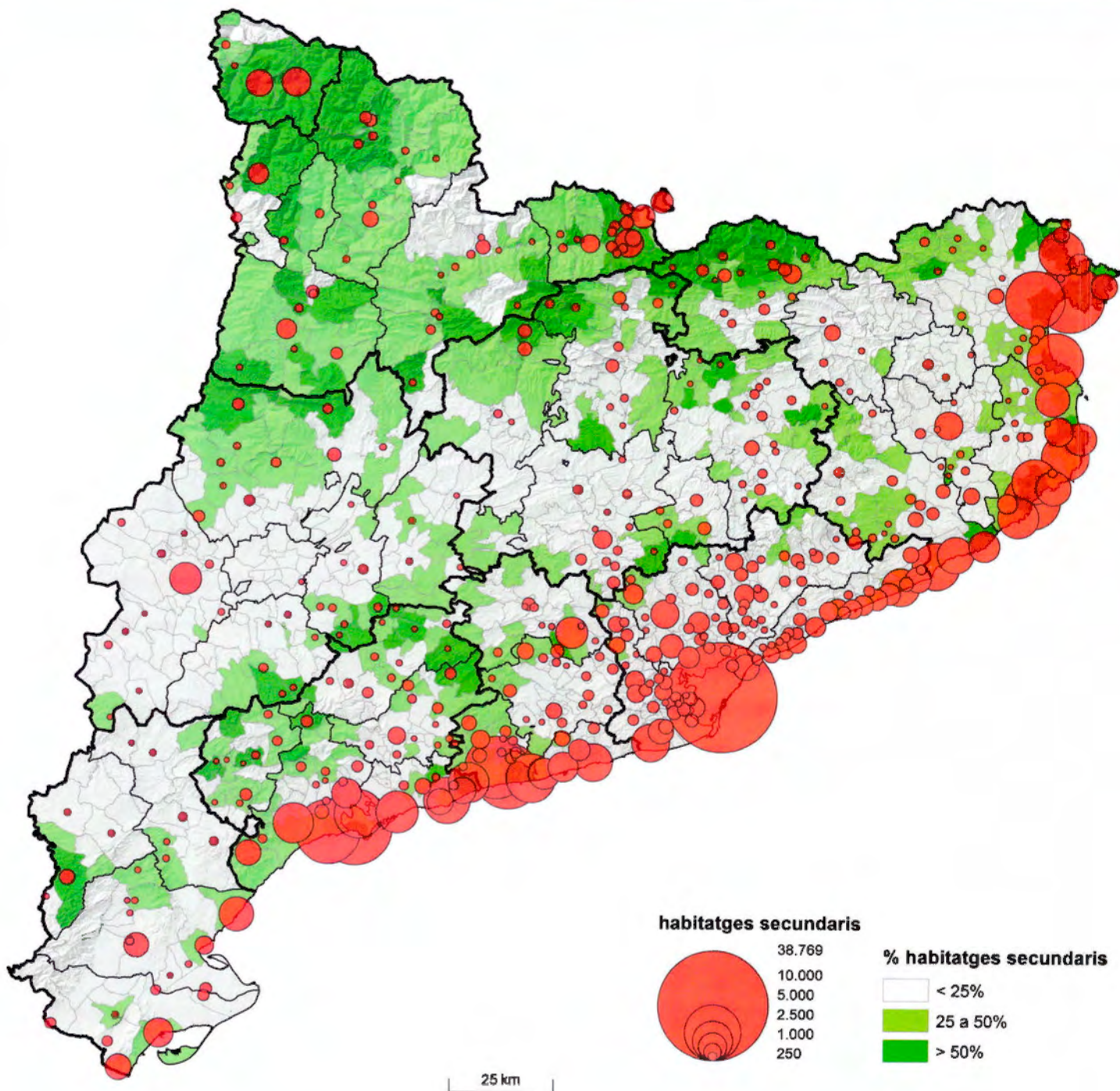
L'atzucac metropolità

Un primer escenari de tensió fou el conflicte polític a l'entorn de l'àrea metropolitana de Barcelona.

La Corporació Metropolitana de Barcelona (CMB) fou una entitat supramunicipal creada l'any 1974 per a administrar els 26 municipis que formaven part de l'Entitat Municipal Metropolitana de Barcelona (EMMB). Aquesta institució aplegava la majoria de la població catalana, així com bona part de l'activitat econòmica i del dinamisme de Catalunya. La *ciutat real* era més gran i poderosa que la nació. La primera, en l'anomenat *cinturó roig*, estava governada, en la seva major part, pel Partit dels Socialistes de Catalunya i la segona, en bona part, per Convergència i Unió; per tant conflüen dues visions de com articular el poder i el territori. Mariona Tomás (2017) recull la dualitat entre Pasqual Maragall, alcalde de Barcelona, i el president de la Generalitat, Jordi Pujol. L'autora comenta que el "xoc de visions territorials" desemboca en una tensió continuada en relació al model de país.

L'any 1987 el Parlament de Catalunya aprovà la Llei d'Ordenació Territorial, que dissolia la Corporació Metropolitana de Barcelona. Les seves competències van passar a mans de l'Entitat Metropolitana del Transport, l'Entitat Metropolitana del Medi Ambient, i la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana. Per tant, l'instrument per governar la ciutat *real* en paral·lel al govern de la *nació*, s'acabà de manera abrupta, per imposició, demostrant el difícil encaix entre les dues realitats. Dues visions del territori català que, des de diferents perspectives, suposen una dualitat, no només de dos líders polítics, sinó també de dues maneres d'entendre la configuració territorial i la vertebració del país.

No serà fins al 2010 que s'aprovarà una nova norma, la Llei 31/2010, del 3 d'agost de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Una llei aprovada pel govern tripartit d'esquerres i que pretén, en bona mesura, recollir el testimoni de la desapareguda Corporació per part de la Generalitat presidida per Jordi Pujol.

Un primer escenari, el metropolità, de conflicte que tindrà una continuïtat en el transcurs dels anys següents i fins els nostres dies.

L'atzucac de la Catalunya-ciutat

Un altre escenari de conflicte derivà de les propostes per governar i planificar el territori català i la seva integració funcional. La progressiva descentralització de la població, de l'activitat econòmica i dels serveis a Catalunya durant els anys vuitanta i noranta suposà un augment de la interrelació entre Barcelona i la resta del país, especialment a partir dels nodes urbans de diferent ordre, connectats per una xarxa d'infraestructures cada vegada més extensa (mapa 57). Una xarxa urbana interconnectada que estén les dinàmiques urbanes, els serveis i el dinamisme de forma capillar al conjunt del territori. El que s'anomenà *ciutat de ciutats* esdevingué, també, motiu de debat i confrontació política.

La Llei de Política Territorial de Catalunya (1983), que reconeix el paper de Barcelona com a motor i tractor del dinamisme, havia de suposar un avenç en la planificació d'aquesta xarxa urbana. La llei recull la necessitat d'aprovar el Pla Territorial General de Catalunya (PTGC), un document que no s'aprovà fins l'any 1995 i del qual emanava la necessitat de Plans Territorials Parcialment per a cada àrea funcional. Tanmateix aquests plans no s'impulsaran de manera definitiva fins l'aprovació del Programa de Planejament Territorial, l'any 2003 amb el govern de la Generalitat presidida per Pasqual Maragall. Tornant al PTGC, Oriol NeHo (2013) en recull fragments per mostrar altre cop aquesta disjuntiva: per un costat s'afirma que "el binomi Catalunya-Barcelona és indissoluble" i per altre, es manifesta la necessitat de reequilibrar el país, intentant, per tant, frenar la concentració a Barcelona i la seva àrea urbana i metropolitana tot i que, en realitat i tal com ja s'ha

dit anteriorment, aquesta ja perdía pes específic en el conjunt de Catalunya.

Una dificultat, per tant, afegida a l'hora de planificar el territori; les diferents visions sobre la seva articulació i el paper de Barcelona han generat més o menys entusiasme i voluntat per part dels governants a l'hora de tirar endavant la planificació.

L'atzucac del "Procés"

La dualitat, no només física o estructural del territori, entre urbà-rural, entre la xarxa de ciutats i Barcelona, es manifesta també en els resultats electorals (mapa 55). Aquests mostren una diversitat d'idees i visions socials i culturals i són, per tant, un reflex de l'imaginari col·lectiu i del territori.

L'anàlisi històrica dels resultats aporta dades interessants al confrontar altre cop la Catalunya-ciutat o urbana amb la resta del territori. Històricament la primera ha estat un espai on els partits d'esquerra han governat bona part de l'etapa inicial després de la recuperació de la democràcia. Així, les grans ciutats catalanes, liderades per Barcelona i les capitals de província, però també bona part de les ciutats metropolitanes han estat governades pel Partit dels Socialistes i altres forces progressistes. En canvi, la resta era un territori governat, de manera majoritària, per partits conservadors, encapçalats per Convergència i Unió. Un equilibri més o menys estable durant uns vint-i-cinc anys.

Aquesta realitat però, comença a mutar quan es transforma l'escenari polític català, vinculat a l'anomenat "Procés". En aquest context, el bipartidisme es trenca per tots costats, i l'eix dreta-esquerra, se substitueix en bona mesura per l'eix independentisme-no-independentisme, amb diversos matisos. L'esquerra es diversifica, no només amb l'impuls de partits com ERC, sinó també amb les candidatures

sorgides després dels moviments del 15M, que arriben a tenir un paper molt important en algunes ciutats de l'àrea metropolitana, inclosa Barcelona. Al centre i a la dreta, sorgeixen també nous actors polítics, Ciutadans, amb un fort arrelament metropolità, i els diferents corrents derivats de la descomposició de l'antiga Convergència i Unió.

L'atzucac ha conformat dues realitats en funció dels resultats electorals a les diferents conteses al llarg dels darrers anys:

- Per un costat, els partits independentistes han assolit el govern de les grans ciutats, especialment de les capitals de província i de les ciutats mitjanes de l'interior del país. A més, han guanyat també la majoria de les eleccions, tan locals, com al Parlament de Catalunya o al Congrés. Per tant, a diferència del que ha succeït en l'àrea metropolitana, aquesta opció política és majoritària, ja sigui representada per partits progressistes o conservadors.
- Per altre, a l'àrea metropolitana, s'han produït diverses situacions. En un primer moment de l'anomenat procés, en especial a les eleccions al Parlament del 2017, el "*cinturó roig*" a l'entorn de Barcelona fou taronja per l'impuls de Ciutadans, que en alguns casos substituï el PSC com a principal força. A aquest fet cal sumar-hi, com s'ha dit anteriorment, els notables resultats aconseguits per part de les forces sorgides del 15M, especialment a les eleccions locals, però també en altres conteses electorals. A les últimes eleccions locals, però, el PSC ha recuperat una part de l'electorat. En tot cas, en bona part del territori metropolità, les forces no independentistes han guanyat en la majoria de les eleccions, tot i algunes excepcions.

Una dualitat que s'ha mantingut estable en els darrers anys i, per tant, un altre confrontament entre una visió des de la metròpoli, enfront a la visió de

la resta del territori català. Una geografia *política i electoral* que entronca amb el primer dels atzucacs.

L'atzucac de la pandèmia

El darrer dels escenaris està relacionat amb la pandèmia de la COVID-19. Una pandèmia que ha tingut en els espais urbans un impacte particular, com ha passat al llarg de la història. Els territoris amb una alta densitat de població han plantejat majors problemes per a la transmissió de malalties infeccioses; cal dir, però, que també són els espais on hi ha més possibilitats de controlar-les. Tanmateix, les relacions entre els espais urbans, en especial Barcelona, i els espais rurals s'han transformat durant la pandèmia o, si més no, s'ha donat especial atenció a una geografia de la salut que ha posat sobre la taula algunes de les tendències socials i econòmiques que ja s'havien iniciat en els darrers anys.

Els tancaments perimetrals municipals i els controls de la mobilitat han posat de manifest alguns dels processos que s'han anunciat amb anterioritat. Per exemple, els desplaçaments a segones residències han estat en el punt de mira de controls, per evitar grans moviments de persones de l'àrea metropolitana a espais de costa o de muntanya, depenent del moment de l'any. Un moviment que posa de manifest la interrelació entre l'àrea metropolitana i la resta del país. Un altre exemple és el creixent nombre d'habitants de les grans ciutats que les deixen per anar a viure al medi rural. Un procés que s'ha accelerat amb la pandèmia i que pot significar una perspectiva nova que reforci el paper de la resta del territori enfront a la "ciutat". Un canvi que busca una qualitat a l'espai rural que no es troba a la ciutat. Caldrà per tant, valorar quin impacte real té i tindrà la pandèmia en la concepció de la ciutat i la seva relació amb el món rural, al

mateix temps que caldrà observar els canvis en la xarxa urbana de ciutats mitjanes de Catalunya.

A mode de conclusió

L'encaix de Barcelona i Catalunya i la dualitat urbà-rural han estat motiu de debat polític entre líders, partits i ciutadans. Maneres diferents d'entendre el territori, la seva construcció i la concepció de la política multiescalar i del món. Amb l'impuls de la globalització, s'intuïa que el local i el regional o nacional quedaven exclosos d'un marc uniformador que semblava imparable. Ara, però, el debat sembla un altre; la globalització trontolla, la COVID-19 impacta per igual, a totes les escales. Debats que semblaven impensables, almenys en el context europeu, han ressonat amb força. El *rebordering*, la tornada de les fronteres, sembla una possibilitat i els conflictes entre territoris, identitats i concepcions del món i de la societat han recuperat protagonisme. Aquells enfrontaments entre la ciutat i la nació són presents actualment i, probablement, no han marxat mai; potser estaven apagats o eclipsats per altres processos. Però no és una situació única; segurament és, també altre cop, una conseqüència més d'un procés més ampli, altre cop vinculat a l'escala global.

Referències bàsiques

- NELLO, Oriol (2013) "La Catalunya-ciutat i la Nació-xarxa", *L'Avenç*, núm. 388, p. 8-9.
- TOMÁS FORNÉS, Mariona (2017) *Governar la Barcelona real. Pasqual Maragall i el dret a la ciutat metropolitana*. Barcelona: Fundació Catalunya Europa (Col·lecció Recerca-Llegat Pasqual Maragall, 2).

